

УДК 94 (477) (091) + 902 „632”

Співпраця Івана Старчука з журналом «Filomata»

Гринюка Богдан Михайлович

аспірант кафедри стародавньої та середньовічної історії

Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

Телефон: 0979132795

E-mail: Hrynjuka@ukr.net

Гринюка Богдан. Співпраця Івана Старчука з журналом «Filomata». У статті висвітлено співпрацю Івана Старчука з журналом «Filomata». Основна увага приділена аналізу публікацій ученого, присвячених античному мистецтву.

Ключові слова: Іван Старчук, «Filomata», кафедра класичної археології, Львівський університет імені Яна Казимира, античне мистецтво, археологія.

Гринюка Богдан. Сотрудничество Ивана Старчука с журналом «Filomata». В статье освещено сотрудничество Ивана Старчука с журналом «Filomata». Основное внимание уделено анализу публикаций ученого, посвященных античному искусству.

Ключевые слова: Иван Старчук, «Filomata», кафедра классической археологии, Львовский университет имени Яна Казимира, античное искусство, археология.

Grynyuka Bogdan. The cooperation of Ivan Starchuk with a magazine «Filomata». The paper investigates the cooperation of Ivan Starchuk with the magazine «Filomata». Focuses on analysis the publications of the scientist about ancient art.

Key words: Ivan Starchuk, «Filomata», department of classical archaeology, Jan Kazimir university of Lviv, ancient art, archeology.

Іван Данилович Старчук – знаний український учений, основний період творчості якого припадав на 1930–1950 рр., заслуговує на визнання сучасних науковців і суспільної громадськості. Його авторству належать понад 100 публікацій у наукових й науково-популярних виданнях «Життя і знання»,

«Filomata», «Przegląd klasyczny», «Kwartalnik klasyczny», «Eos», «Revue archeologique» та інші. Зауважимо, що серед вказаних видань, науковцями практично не досліджувалася співпраця І. Старчука з журналом «Filomata», яка заслуговує на ґрунтовне наукове пізнання й об'єктивне дослідження.

Об'єктом дослідження виступає публіцистична діяльність І. Старчука.

Предмет дослідження – аналіз публіцистичних праць І. Старчука у журналі «Filomata».

Мета наукового дослідження – дослідити співпрацю І. Старчука з журналом «Filomata» та проаналізувати публікації ученого.

Завдання дослідження – розглянути співпрацю І. Старчука з журналом «Filomata»; висвітлити музейну діяльність ученого у європейських музейних установах; проаналізувати його публікації, присвячені античному мистецтву.

В історичній літературі цю проблему частково розглядали у своїх працях М. Филипчук [13, с. 97–103; 14], Р. Яців [16, с. 3; 17], О. Купчинський [10, с. 555–601], О. Ситник [11], Г. Филипчук [15, с. 20–37] та О. Домбровський [8, с. 229–233], які висвітлили науково-педагогічну, мистецьку й публіцистичну діяльність І. Старчука. У той же час, науковці оминули увагою співпрацю ученого з журналом «Filomata», лише вказавши на його діяльність в музеях Європи. Окрім них, узагальнений аналіз наукової, публіцистичної і музейної діяльності І. Старчука здійснив автор цього дослідження [3, с. 178–181; 4, с. 114–130; 5, с. 106–109; 6, с. 29].

Джерельну базу наукової праці становлять матеріали Державного архіву Львівської області [7], архіву Львівського національного університету імені І. Франка [2] та архіву Інституту археології Львівського національного університету імені І. Франка [1], у яких міститься інформація про науково-педагогічну, публіцистичну і музейну діяльність І. Старчука. Також, важливим джерелом інформації залишаються спогади дочки ученого – Оксани [12, с. 329–334] та особисті матеріали І. Старчука, які зберігаються у його зятя – Юліана Тузяка. Висловлюємо йому щирі подяку за надану нам можливість

скористатися рукописами і публікаціями І. Старчука, які зберігаються у сімейному архіві.

Упродовж 1925–1930 рр. І. Старчук здобув вищу освіту на гуманістичному факультеті Львівського університету імені Яна Казимира. Під час навчання майбутній учений з захопленням вивчав античне мистецтво та мав нахил до іноземних мов. Там же, після закінчення навчання, продовжив на професійному рівні вивчати античне мистецтво під керівництвом Е. Булянди [2, арк. 10]. Упродовж 1930–1935 рр. І. Старчук працював на посаді асистента та ад'юнкта (1935–1939 рр.) у професора Е. Булянди, на кафедрі класичної археології Львівського університету імені Яна Казимира [2, арк. 11].

Початок його викладацької діяльності в університеті нерозривно пов'язаний з науково-публіцистичною діяльністю. До речі, формуванню І. Старчука, як ученого та фахівця з античного мистецтва, передували наукові поїздки у Європу. Так, у квітні-липні 1931 р. І. Старчук відвідав Грецію, Угорщину, Румунію, острів Крит та міста Стамбул, Белград, Софію, а упродовж липня-вересня 1933 р. – Лондон та Берлін. Пізніше, у 1935 р. він відвідав Грецію, Угорщину, Югославію, Болгарію та Румунію [2, арк. 5]. Відзначимо, що враження від подорожі до Греції учений опублікував у журналі «*Filomata*» під назвою «*Studnie w starożytnej Grecji*» [34, s. 507–519].

Важливу роль у майбутній науковій діяльності І. Старчука відіграла багата американка, дружина відомого геолога і геофізика Генрика Арцтовського – Еріан Джейн Едді-Арцтовська, яка профінансувала його подорож до Англії. В університеті вона звернула увагу на здібного молодого ученого й запропонувала вдосконалити знання мови у США. Однак, І. Старчук попросив її замінити цю поїздку відрядженням до Англії [4, с. 114–130; 10, с. 555–601; 11, с. 104; 12, с. 329–334; 13, с. 98–99]. За кордоном знання іноземних мов дало можливість І. Старчуку вільно спілкуватися й опрацьовувати музейні експонати і зарубіжну наукову літературу. Пізніше, враження від поїздки у Лондон він опублікував під псевдонімом «І. С.» в журналі «Життя і знання». У публікації І. Старчук відзначав, що відвідав музей Вікторії та Альберта, Національну

галерею, але найбільше його вразив Британський музей, у якому були зібрані предмети мистецтва й культури з усього світу [6, с. 29; 9, с. 442–443].

Підтвердження поїздки І. Старчука у Лондон, знаходимо у спогадах під назвою «Подорож у Бритійський музей» [1], написаних польською мовою, які зберігаються у фондах Інституту археології Львівського національного університету імені І. Франка. У рукописі учений записував кожен з проведених у Англії днів, але значну увагу приділив відвідинам Британської бібліотеки і роботі у Британському музею. Зокрема, у музеї, учений опрацьовував матеріали античної доби, серед яких його найбільше цікавили мармурові скульптури Парфенона, святині Акрополя V ст. та збірки ваз із Стародавньої Греції, Єгипту та Ассирії [1].

Результати і аналіз опрацьованих археологічних матеріалів та музейних експонатів з Європи І. Старчук опубліковував у низці наукових видань – «Filomata», «Kwartalnik Klasyczny», «Eos» та ін. [2, арк. 11]. До речі, зростання його наукового авторитету з середини 30-х років XX ст. зумовлено діяльністю у європейських музейних установах, що дало можливість І. Старчуку публікуватися у відомих європейських виданнях. Зокрема, на обкладинці журналу «Filomata», учений розміщував ілюстрації античних скульптур й амфор з коротким описом. Ці публікації підписані псевдонімом «J. St.», польською мовою – «Jan Starczuk». Там же, на сторінках журналу «Filomata» публікувалися відомі на той час науковці – Р. Ганьшинець, Ф. Смолька, А. Рапапорт, К. Маєвський та інші.

У 1931 р. І. Старчук опублікував на обкладинці журналу «Filomata» одну із перших праць «Portret Aliny z Fayum» [18]. У публікації подав опис жінки, яка жила у II ст. н. е. Учений вказав, що портрет знаходиться у Єгипетському музеї в м. Берліні, який знайшов у 1892 р. професор Кауфман поблизу Фаюма у Єгипті. Там же, у камері могили поряд із портретом виявили надгробок з написом на грецькій мові, у якому вказано, що на портреті зображена 35-літня жінка на ім'я Аліна. Відзначимо, що наприкінці дослідження І. Старчук розкрив техніку написання портрету в Стародавньому Єгипті [18].

Наступна публікація ученого присвячена грецькому богу морів – Посейдону, під назвою «Walka Poseidona z Polybotesem» [19]. Зображений рисунок виконаний на червоно фігурній грецькій вазі з Вульчі, яка зберігається у Берлінському музеї. Так, І. Старчук датував амфору V ст. до н. е. На ній, у центрі ілюстрації – образ Посейдона, богині Геї та переможеного гіганта Поліботеса. Окрім цього, у верхній частині на чорному тлі, а внизу на білому написи грецькою мовою [19].

У 1934 р. учений розмістив у двох номерах журналу публікації під назвою «Pallas Athena» [20] та «Głowa Galla» [21]. У першій публікації І. Старчук описав зображення Афіни Паллади на червонофігурній грецькій амфорі, висотою 74 см, яка датована II половиною IV ст. до н. е. До речі, амфора панахейського типу, знайдена у Кіренії. На ній зображена богиня Афіна в туніці, з високо піднятою головою у шоломі, прикрашеному гривовою коня. У правій руці вона тримає спис, а в лівій – щит, прикрашений зображенням тирана «Harmodiosa» і «Aristogeitona». Обличчя, руки й ноги Афіни пофарбовані в білий колір. Поруч, по обидві сторони, зображені дві доричні колони і півні на них. Біля однієї з колон, напис: «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ» – «за ігри афінські» [20].

Аналізуючи публікацію «Głowa Galla», І. Старчук описав мармурову скульптуру галла, після його поразки у битві з греками, яку досить реалістично виконав античний скульптор III ст. до н. е. Пам'ятник зроблений з бронзи «...za czasów Attalosa, króla Pergamonu, na pamiatke zwyciestwa Greków nad Gallami». Оригінал зберігається у Національному музеї Риму [21].

З середини 30-х років XX ст., І. Старчук став частіше публікуватися. Зокрема, у 1935 р. на сторінках журналу «Filomata» надрукували його публікації: «Octavianus Augustus» [22], «Apollon Musagetes» [23] та «Stele Aristonautesa» [24]. У публікації «Octavianus Augustus» [22] І. Старчук подав ілюстрацію імператора Октавіана Августа. Наступна праця – «Apollon Musagetes» була приділена огляду скульптурі Аполлона в оточенні муз. До речі, скульптура зроблена з мармуру, за часів Римської імперії і зберігається у музеї

Ватикану в так званому «залі Муз». Науковець вказав, що виявили її на віллі «Cassiusa» біля «Tibur». На ній зображений Аполлон у довгому хітоні з плащем на плечі, на голові лавровий вінок, а у руці арфа. І. Старчук висловив думку, що статую Аполлона в оточенні муз міг виконати грецький різьбар «Praxiteles» [23]. Пізніше, науковець опублікував наступну публікацію у якій проаналізував мармуровий надгробок з Греції, що виявили 1861 р. у Афінах, неподалік брами «Dipylońskieј». Виявлений експонат зберігається у Національному музеї під назвою «Stele Aristonautesa» (висота – 2, 85 м), оскільки вказане ім'я вигравірувано на стелі. І. Старчук звернув увагу, на те що скульптор детально передав обладунки воїна з круглим щитом в лівій руці і правій (частково пошкоджена), у якій можливо тримав меч чи спис. Стелу датував II пол. IV ст. до н. е., а автором вказав скульптора «Lysippa» [24].

У наступних номерах журналу «Filomata» за 1936 р. І. Старчук опублікував праці: «Byk Farnezyjski» [25], «Brodaty biesiadnik» [26], «Młodzieniec grajacy na kitharze» [27] та «Dziecko z Gesia Egipska» [29], які детально висвітлювали рідкісні зразки античного мистецтва у скульптурі.

Подорожуючи Грецією І. Старчук відвідав Музей консерваторів у Римі, у якому його зацікавили експонати античної доби. Дійсно, опис однієї із скульптур раннього періоду еллінізму під назвою «Dziewczynna siedząca» він розмістив у журналі «Filomata». У публікації описав скульптуру, яку знайшли в 1879 р. на «Esquiline» із зображення молодої дівчини на стільці [28].

У 1937 р. І. Старчук опублікував публікацію під назвою «Waza Portland» [30]. До речі, із спогадів І. Старчука дізнаємося, що там він опрацьовував амфори Стародавньої Греції [1, арк. 5]. У публікації, він описав невелику амфору з вузькою шийкою, з розплавленого скла напівпрозорого синього і білого кольору, яка зберігається у Британському музеї Лондона. На амфорі, на темно-синьому фоні зображені білим кольором античні герої і боги – Посейдон, Ерос, Пелей та Афродіта [30].

Варто відзначити, що у журналі «Filomata» І. Старчук висвітлював переважно античне мистецтво з зображенням героїв, тиранів, богів та

імператорів, серед яких окрему увагу приділив скульптурам Цезаря Адріана [31] та давньогрецького філософа Сократа [32]. Так, аналізу скульптури Сократа передувало перебування ученого у Британському музеї Лондона. У ньому він виявив цю мармурову статуетку, датовану 300 р. до н. е. й подав детальний опис рис обличчя філософа [32].

Окрему увагу серед праць І. Старчука становить опис статуї Зевса з музею Ермітаж у Санкт-Петербурзі. В описі він зауважив, що упродовж століть розвитку грецького мистецтва найвідомішим є тип Зевса, що сидить без сорочки з бородою. В лівій руці бог тримає скіпетр, а в правій блискавки або жертовну чашу. Поруч з Зевсом зліва сидить орел. Із тексту дізнаємося, що висота статуї складає більше трьох метрів і вона є оригінальною роботою римських часів Флавіїв («Fiaviuszów») (IV ст. до н. е.) [33].

У 1939 р. науковець опублікував чотири публікації у журналі «Filomata»: «Widok na port Rzymski» [35], «Skrzydła Daidalosa» [36], «Tzw. Flora Farnese» [37] та «Nagrobek Jeźdźca Rzymskiego» [38]. Серед них, заслуговує уваги опис зображення настінного живопису стародавнього римського порту «Rzymski». Оригінал зберігається у Національному музеї, на якому зображено порт з платформою для навантаження вантажу, будівлі й рибальські човни [35]. В іншій публікації – «Skrzydła Daidalosa» [36], І. Старчук описав мармуровий рельєф з Палатин, що біля Риму з «Villa Albani». На ньому увіковічений міф про Дедала та Ікара [36].

Пізніше, І. Старчук опублікував публікацію «Tzw. Flora Farnese» [37] та «Nagrobek Jeźdźca Rzymskiego» [38]. У першій праці учений описав мармурову статую жінки, яка зберігається у Національному музеї Неаполя [37]. Тоді ж, опублікував наступну публікацію – «Nagrobek Jeźdźca Rzymskiego» [38] з аналізом надгробку із зображенням римського вершника на коні.

З початком радянської окупації Львова, подальша співпраця І. Старчука з журналом «Filomata» закінчилася. Причиною цього стало закриття новою владою низки друкованих видань Галичини. Не став винятком журнал «Filomata», який наприкінці 1939 р. припинив свою видавничу діяльність.

Таким чином, упродовж 1930–1935 рр. І. Старчук опрацьовував музейні колекції європейських музеїв, що дало йому можливість вивчити й осмислити по-новому античне мистецтво. Результати і напрацювання він друкував на сторінках журналу «*Filomata*», переважно це ілюстрації на обкладинці видання, а також подав розширений їх опис. У них І. Старчук аналізував античні скульптури богів, героїв і людей, рельєфи та амфори, опрацьовані у Британському музеї у Лондоні, Національному музеї у м. Неаполі, Єгипетському музеї у Берліні, Музеї консерваторів та музеї Ватикану в м. Римі.

Література

1. *Архів Інституту археології Львівського національного університету імені Івана Франка*, ф. 15, оп. 1, спр. 4, 17 арк.
2. *Архів Львівського національного університету імені Івана Франка*, ф. Р.–119, оп. 1, спр. 2415, 48 арк.
3. *Гринюка Б.* Науковий доробок Івана Старчука у міжвоєнний період / Б. Гринюка // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль, 2012. – С. 178–181.
4. *Гринюка Б.* Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950 рр.) / Б. Гринюка // Вісник Інституту археології. – Львів, 2013. – Вип. 8. – С. 114–130.
5. *Гринюка Б.* Внесок Івана Старчука у заснування археологічного музею Львівського університету (1940–1941 рр.) / Б. Гринюка // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль, 2013. – С. 106–109.
6. *Гринюка Б.* Внесок Івана Старчука у розвиток української етнографії (1931–1934 рр.) / Б. Гринюка // Глухівські наукові читання – 2013. Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції молодих вчених та студентів, присвячений 270-літтю укладання «Прав за якими судиться малоросійський народ», (15–17 листопада 2013 р., Глухів) – Глухів, 2013. – С. 29.
7. *Державний архів Львівської області*, ф. 26, оп. 5, спр. 1802, 37 арк.

8. *Домбровський О.* Іван Старчук – видатний клясичний археолог / *О. Домбровський // Український історик.* – 2005. – Том 42. – № 2/4. – С. 229–233.
9. *І. С.* Вражіння з побуту в Лондоні / *І. С. // Життя і знання.* – Львів, 1932. – Ч. 15. – С. 442–443.
10. *Купчинський О.* Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука (листи до вченого і відгуки на його праці) / *О. Купчинський // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва.* – Львів, 1998. – Том ССXXXVI. – С. 555–601.
11. *Ситник О.* Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття / *О. Ситник.* – Львів – Жешів, 2012. – 365 с.
12. *Старчук О.* Спогади про батька / *О. Старчук // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.* – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 329–334.
13. *Филипчук М.* Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука / *М. Филипчук // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Праці Історично-філософської секції.* – Львів, 1993. – Том ССXXV. – С. 97–103.
14. *Филипчук М.* Слов'янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті / *М. Филипчук.* – Львів, 2012. – 312 с.
15. *Филипчук Г.* Дослідження І. Старчуком літописного Пліснеська (розкопки 1946 року) / *Г. Филипчук // Наукові записки Львівського історичного музею.* – Львів, 2013. – Вип. 16. – С. 20–37.
16. *Яців Р.* «Працюю і молись...» До 100-річчя від дня народження ученого і митця Івана Старчука (1894–1950) / *Р. Яців // Молода Галичина.* – Львів, 14 червня 1994. – № 68 (6943). – С. 3.
17. *Яців Р. М.* Українське мистецтво ХХ ст.: ідеї, явище, персоналії: збірник статей / *Р. М. Яців.* – Львів, 2006. – 349 с.
18. *J. St.* Na okładce: Portret Aliny z Fayum / *J. St. // Filomata.* – 1931. – L. 35.
19. *J. St.* Na okładce: Walka Poseidona z Polybotesem / *J. St. // Filomata.* – 1932. – L. 39.
20. *J. St.* Na okładce: Pallas Athena / *J. St. // Filomata.* – 1934. – L. 63.

- 21.*J. St.* Na okładce: Głowa Galla / *J. St. // Filomata.* – 1934. – L. 64.
- 22.*J. St.* Na okładce: Octavianus Augustus / *J. St. // Filomata.* – 1935. – L. 67.
- 23.*J. St.* Na okładce: Apollon Musagetes / *J. St. // Filomata.* – 1935. – L. 69.
- 24.*J. St.* Na okładce: Stele Aristonaucesa / *J. St. // Filomata.* – 1935. – L. 71.
- 25.*J. St.* Na okładce: Byk Farnezyjski / *J. St. // Filomata.* – 1936. – L. 77.
- 26.*J. St.* Na okładce: Brodaty biesiadnik / *J. St. // Filomata.* – 1936. – L. 78.
- 27.*J. St.* Na okładce: Młodzieniec grający na kitharze / *J. St. // Filomata.* – 1936. – L. 79.
- 28.*J. St.* Na okładce: Dziewczyna siedząca / *J. St. // Filomata.* – 1936. – L. 80.
- 29.*J. St.* Na okładce: Dziecko z Gesia Egipska / *J. St. // Filomata.* – 1936. – L. 81.
- 30.*J. St.* Na okładce: Waza Portland / *J. St. // Filomata.* – 1937. – L. 89.
- 31.*J. St.* Na okładce: Allectio Cesarza Hadriana / *J. St. // Filomata.* – 1937. – L. 94.
- 32.*J. St.* Na okładce: Portret Sokratesa / *J. St. // Filomata.* – 1938. – L. 100.
- 33.*J. St.* Na okładce: Zeus na tronie / *J. St. // Filomata.* – 1938. – L. 101.
- 34.*Starczuk J.* Studnie w starożytnej Grecji / *J. Starczuk // Filomata.* – 1938. – L. 101. – S. 507–519.
- 35.*J. St.* Na okładce: Widok na port Rzymski / *J. St. // Filomata.* – 1939. – L. 107.
- 36.*J. St.* Na okładce: Skrzydła Daidalosa / *J. St. // Filomata.* – 1939. – L. 109.
- 37.*J. St.* Na okładce: Tzw. Flora Farnese / *J. St. // Filomata.* – 1939. – L. 110.
- 38.*J. St.* Na okładce: Nagrobek Jeźdźca Rzymskiego / *J. St. // Filomata.* – 1939. – L. 111.